

Leszek Karski

Znaczenie prawa ochrony środowiska

Studia Ecologiae et Bioethicae 9/1, 85-97

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Leszek KARSKI

Instytut Ekologii i Bioetyki, UKSW, Warszawa

Znaczenie prawa ochrony środowiska

Słowa kluczowe: prawo ochrony środowiska, prawo, ochrona środowiska, środowisko, gałąź prawa.

Key words: environmental law, law, environmental protection, environment, branch of law

Przedmiotem niniejszego artykułu jest zarysowanie ram dla prawa ochrony środowiska. Zatem pokrótce należy wyjaśnić gdzie należy je umiejscowić w systemie prawa oraz jak należy je definiować. Zanim to nastąpi, warto się również skupić na przyczynach studiowania prawa ochrony środowiska oraz pojęciu środowisko i prawo.

Przyczyny

Mówiąc o prawie ochrony środowiska wypada rozpocząć od uzasadnienia studiowania prawa ochrony środowiska. Przyczyn jest kilka.

Po pierwsze kwestie środowiska zaczynają odgrywać coraz większą rolę. Człowiek po przekroczeniu pewnego poziomu rozwoju cywilizacyjnego zaczyna rozumieć, iż środowisko ma podstawowe znaczenie dla jego funkcjonowania i rozwoju. Wielkie osiągnięcia cywilizacji ludzkiej ułatwiają życie, jednak zarazem powodują liczne skutki negatywne dla środowiska. Mając do czynienia z różnorodnymi naturalnymi utrudnieniami środowiskowymi, na skutek niezrównoważonego rozwoju, dodajemy sobie kolejne problemy. Cywilizacja ludzka stoi przed ogromnym wyzwaniem związanym z racjonalizacją swojej aktywności oraz ochroną zasobów środowiskowych.

Człowiek, jako część środowiska, musi zająć się jego ochroną. Chroniąc środowisko, człowiek chroni samego siebie. Czyni to poprzez wyznaczanie pewnych granic samemu sobie. Zagadnienie ochrony środowiska jest największym współczesnym wyzwaniem, stojącym przed człowiekiem. Dalszy rozwój cywilizacji ludzkiej jest uzależniony od racjonalizacji korzystania z zasobów środowiska. Jednak kwestia ochrony środowiska jest niezwykle skomplikowaną problematyką. Obejmuje szeroki zbiór zagadnień, takich chociażby jak: zmiany klimatu, ochrona powietrza, kwestie bioróżnorodności, ochrona wód i mórz, gospodarka odpadami. Poczynając od poziomu globalnego, a kończąc na poziomie lokalnym odczuwamy negatywne skutki zanieczyszczenia środowiska. Wymagają one odpowiedniego zarządzania środowiskiem na skalę globalną. Jednak wdrożenie globalnego zarządzania może odbywać się dzięki odpowiedniemu zachowaniu każdego człowieka na poziomie lokalnym.

Ochroną środowiska zajmują się różne dyscypliny. Ochrona środowiska jest interdyscyplinarna. Jej wdrażanie wymaga powiązania aspektów fizycznych, chemicznych, społecznych, technologicznych, politycznych, ekonomicznych i prawnych. Każdy kto wyraża zainteresowanie ochroną środowiska powinien przywiązać należyłą wagę do regulacji prawnych. Prawo posiada centralne znaczenie dla organizacji systemu ochrony środowiska. Prawo jest podstawowym narzędziem w ręku państwa. Poprzez regulacje prawne państwo tworzy zasady i instrumenty, których celem jest transformacja społeczno-gospodarcza. Zmiana w zachowaniu się konsumentów i podmiotów gospodarczych odbywa się dzięki odpowiedniemu reżimowi prawnemu. Prawo edukuje społeczeństwo i dynamizuje stosunki w celu ochrony środowiska. Państwo wykorzystuje prawo w celu zachęcenia do odpowiedniego zachowania się np. poprzez subsydia, dotacje, ulgi podatkowe. Państwo za pomocą prawa wprowadza również sankcję mające na celu wyeliminowanie zachowań szkodzących środowisku.

„Odkrycie” prawa na potrzeby ochrony środowiska powoduje potężny rozrost regulacji środowiskowych. Każdy kto zajmuje się problematyką racjonalizacji korzystania z zasobów powinien znać pojęcia, zasady i podstawowej instytucje prawa ochrony środowiska. Bez znajo-

mości prawa nie jest możliwe pełne zrozumienie ochrony środowiska. Nie jest też możliwe sprostanie wyzwaniom jakie stawia racjonalna gospodarka zasobami.

Prawo

Zdefiniowanie prawa ochrony środowiska wymaga przedstawienia dwóch składających się na niego pojęć, czyli prawa i ochrony środowiska.

Prawo towarzyszy ludziom od zarania dziejów. Jest ono regulatorem ludzkich zachowań obok takich regulatorów jak: religia obyczaj, normy moralne. Podczas rozwoju cywilizacji prawo definiowano w różny sposób. Na dzisiejsze rozumienie prawa największy wpływ miała szkoła pozytywistyczna z pewnym wpływem szkoły prawa natury. Według pozytywistów, takich jak: John Austin, Rudolf von Ihering, Georg Jedlinek Herbert Hart i Hans Kelsen, prawo jest ustawą ustanowioną przez państwo, bez względu na aspekt moralny (Hart 2001: 269 i n.). Według szkoły prawa natury prawo oznacza sprawiedliwość (Fuller 1964: 95 i n.; Finnis 2001: 31 i n.). Wątek prawnonaturalny przewija się od Sofistów, Arystotelesa. Natomiast w czasach nowożytnych przedstawicielami tego nurtu byli: Gustaw Radbruch, Lon Luvois Fuller, John Finnis.

Obecnie, najprościej rzecz ujmując, prawo należy rozumieć jako zespół norm ustanowionych lub uznanych przez odpowiednie organy państwa, wobec których posłuch bywa zapewniony poprzez przymus państwa.

Prawo składa się trzech fundamentów: sprawiedliwości, celowości i bezpieczeństwa prawnego (Radbruch 2009: 107). Prawo ma normatywny charakter. Oznacza to, iż zawiera: normy, reguły postępowania, wzory zachowań, poprzez które nie stwierdzamy faktu, lecz wskazujemy na powinność. Perswazyjność prawa polega między innymi na zakazie niszczenia środowiska lub nakazie stosowania najlepszych dostępnych technik. Stan faktyczny powoduje konsekwencję prawną. Jeżeli jest stan faktyczny jest zgodny z normą to mamy do czynienia ze zgodnością z prawem.

Prawo ochrony środowiska należy do systemu prawa. System prawa jest to zbiór w pewien sposób ze sobą powiązanych i uporządkowanych generalnych i abstrakcyjnych norm wyrażonych w tekście aktów normatywnych – zawartych w przepisach i obowiązujących w danym państwie w określonym czasie. Podstawowym elementem systemu jest norma. Normę prawną można zdefiniować jako regułę postępowania albo zachowania. Wypowiedź normatywna jest to pewien wzór zachowania w postaci: zakazu, nakazu, lub dozwolenia. Oznacza to, iż normy środowiskowe są elementami systemu prawa.

Elementami normy są:

Hipoteza – określa adresata oraz warunki, w których stosuje się dyspozycję – przykładowo prowadzący instalację, której eksploatacja powoduje wprowadzanie gazów lub pyłów do powietrza,

Dyspozycja – określa zachowanie dozwolone, nakazane, zakazane – jest zobowiązany do nieprzekraczania określonych w pozwoleniu ilości lub rodzaju gazów lub pyłów wprowadzanych do powietrza;

Sankcja – rodzaj dolegliwości w przypadku nie wypełnienia dyspozycji – jeżeli nastąpiło przekroczenie wojewódzki inspektor ochrony środowiska wymierza administracyjną karę pieniężną.

Normę prawa, która stanowi treść prawa, należy odróżnić od przepisu prawa, który stanowi formę prawa. Inaczej mówiąc przepis jest jednostką redakcyjną.

Rozważając prawne kwestie ochrony środowiska, powinno się wskazywać system, którego częścią są dane normy.

Ze względu na poziom stanowienia prawa, można wyróżnić:

- globalny system prawa,
- regionalny system prawa – w przypadku Polski jest to głównie system Prawa Unii Europejskiej,
- krajowy system prawa.

Na wspomnianych trzech poziomach regulowane są kwestie środowiskowe.

W kulturze europejskiej możemy wyróżnić trzy rodzaje krajowych systemów prawa:

- kontynentalnym, do którego należy między innymi polski system prawa,

- angloamerykańskim,
- mieszanym.

W przypadku polskiego systemu prawa ważne znaczenie posiada podział na prawo publiczne i prawo prywatne. Prawo publiczne odnosi się do interesu publicznego. Normy ochrony środowiska w głównej mierze należą do prawa publicznego. Prawo prywatne dotyczy interesu prywatnego. System prawa polskiego możemy podzielić na:

- prawo prywatne,
- prawo publiczne,
- prawo mieszane.

Do prawa prywatnego możemy zaliczyć następujące gałęzie:

- prawo cywilne
- prawo rodzinne.

Do prawa publicznego możemy zaliczyć następujące gałęzie:

- prawo konstytucyjne
- prawo administracyjne
- prawo ochrony środowiska
- prawo finansowe
- prawo karne.

Do prawa mieszanego możemy zaliczyć następujące gałęzie:

- prawo pracy
- prawo gospodarcze.

Prawo stanowi zjawisko społeczne, czyli odnosi się do relacji pomiędzy jednostkami ludzkimi, wyraża wartości o szerszym zasięgu społecznym, jest produktem procesu decyzyjnego, jest formułowane i bronię przez społeczeństwo oraz jest uzależnione od społecznego przyzwolenia. Normy dają podstawę stosunkom prawnym. Stosunek prawny jest to jeden z rodzajów stosunków społecznych, czyli takich relacji pomiędzy przynajmniej dwiema osobami, w których zachowanie jednej strony (działania lub zaniechanie) powodują reakcję innej strony (działanie lub zaniechanie) i podlegają kontroli norm prawnych. Stosunek prawny jest wykorzystywany przede wszystkim w naukach prawnych dla opisanie zależności pomiędzy podmiotami prawa. Treścią stosunków pranych są korelatywnie rozłożone prawa i obowiązki. Przykładowo zgodnie z Konstytucją RP każdy jest obowiązany

do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Tak sformułowane postanowienie zarazem kreuje prawa do korzystania ze środowiska o odpowiedniej jakości. Podmiotami stosunku prawnego przykładowo mogą być podmiot korzystający ze środowiska oraz podmiot, który doznał szkody w wyniku eksploatacji instalacji.

Powstanie zmianę i wygaśnięcie stosunku prawnego powodują fakty prawne. O charakterze prawnym danego faktu decydują normy prawne. Faktem prawnym przykładowo może być naruszenie warunków pozwolenia zintegrowanego. Fakt ten może mieć skutek prawny w postaci kary administracyjnej, a nawet cofnięcia pozwolenia.

Powyżej wspomniane pojęcia i instytucje prawa wyznaczają ramy dla prawa ochrony środowiska.

Środowisko i ochrona środowiska

Ważna rola w zrozumieniu analizowanego zagadnienia przypada pojęciu środowisko. Jest to pojęcie wieloznaczne i w związku z tym wymaga wyjaśnienia.

W języku potocznym pojęcie środowisko obejmuje otoczenie, w którym się znajdujemy, czyli wszystko, co znajduje się wokół nas i na nas wpływa. Możemy wymienić takie elementy środowiska jak: warunki socjalne, ekonomiczne, rozwojowe, lecz przede wszystkim warunki środowiska naturalnego.

Warto przywołać dokumenty, które oddziałują na regulacje środowiskowe w prawie wszystkich państwach. W raporcie Sekretarza Generalnego ONZ U Thanta pt. *Człowiek i jego środowisko*, zdefiniowano środowisko jako fizyczne i biologiczne otoczenie człowieka, bez względu na to czy chodzi o środowisko naturalne, czy też o środowisko będące wynikiem aktywności ludzkiej. Jest to definicja środowiska w wąskim znaczeniu. Tekst Deklaracji Sztokholmskiej znacząco poszerzył zbiór elementów składających się na środowisko człowieka. Obok zasobów naturalnych, takich jak powietrze, woda, flora, fauna można odnaleźć również takie elementy jak: warunki życia i pracy, edukację, naukę i dobrodziejstwa cywilizacji, które zapewniają człowiekowi

utrzymanie fizyczne, jak odzież, pożywienie oraz które zapewniają mu możliwość rozwoju intelektualnego, moralnego, społecznego i duchowego. Jest to definicja środowiska w szerokim znaczeniu.

Niezwykle często zarzuca się, iż prawo ochrony środowiska jest nie zasługuje na miano gałęzi, ponieważ trudno jest określić jego przedmiot. Zatem zwięźlenie przedmiotu ochrony do wąskiego znaczenia środowiska, daje efekt ściślejszego ujęcia prawa ochrony środowiska. Takie stanowisko rzutuje na zakres omawianego zbioru norm i wyznacza jego granice. To powoduje, iż znacznie łatwiej jest wyodrębnić normy środowiskowe oraz dokonać usamodzielnienia się prawa ochrony środowiska.

Definicje środowiska czasami znacznie się różnią, w zależności od dyscypliny naukowej, na potrzeby której jest rozpatrywane, a w literaturze prawa są czasami istotne rozbieżności. (Górski 2001: 81 i n.; Boć, Samborska-Boć 2008: 45 i n.; Wierzbowski, Rakoczy 2004: 15–17). nauce prawa pojęcie środowiska będzie zawsze węższe od rozumienia tego terminu w naukach przyrodniczych (Boć, Samborska-Boć 2002: 46). Wynika to z innych celów i innego aspektu zainteresowania poszczególnych dyscyplin naukowych zajmujących się środowiskiem. Przedmiot badań może być ten sam, jednak cele badania i aspekt zainteresowania odmienny. Zakres prawny omawianego terminu, zgodnie z zasadą że „prawo jest żywe”, będzie zależał zarówno od specyfiki społecznej, gospodarczej i środowiskowej danego państwa, jak również od poziomu rozwoju.

Wydaje się, iż bez wikłania się w spory, wystarczy posłużyć się definicją zawartą w art. 3 pkt 39 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska. Na potrzeby niniejszej pracy przez pojęcie środowisko – rozumie się ogół elementów przyrodniczych, w tym także przekształconych w wyniku działalności człowieka, a w szczególności powierzchnię ziemi, kopaliny, wody, powietrze, krajobraz, klimat oraz pozostałe elementy różnorodności biologicznej, a także wzajemne oddziaływania pomiędzy tymi elementami. Definicja określa relacje pomiędzy przyrodą i środowiskiem. Przyroda stanowi część środowiska. Wyliczenie elementów przyrodniczych ma charakter przykładowy. Definicja legalna obejmuje zarówno elementy przyrodnicze przekształ-

cone w wyniku działalności człowieka, jak i inne elementy przyrodnicze. W doktrynie uznaje się, iż definicja nie obejmuje elementów pozaprzyrodniczych, które najprawdopodobniej powinny się pojmować jako elementy powstałe w wyniku działalności człowieka (Boć, Samborska-Boć 2002: 52).

Powstaje jednak pytanie – kiedy mamy do czynienia jeszcze z elementami przekształconymi, a kiedy już z elementami stworzonymi przez człowieka. Zarówno w rozważanym przepisie ustawy, jak i w literaturze przedmiotu, ostro zarysowuje się odrębność człowieka od przyrody. Jest to jeden z fundamentów kultury europejskiej. Powstaje pytanie, czy aby na pewno ten fundament jest godny podkreślenia przy rozważaniu problemów ochrony środowiska. To właśnie wyobcowanie człowieka i wyobrażenie, iż człowiek może sobie poradzić bez otaczających go elementów przyrodniczych, spowodowało i powoduje potężne zniszczenia w środowisku. Koncepcja człowieka jako elementu przyrody jest znacznie lepszą podbudową dla zrównoważonego rozwoju. Oczywiście z ludzkiego punktu widzenia człowiek jest najważniejszym elementem przyrody (Karski 2004: 3 i n). To też ukazuje ukierunkowanie normy prawa ochrony środowiska na ochronę środowiska człowieka.

Istotne znaczenie posiada również wyjaśnienie pojęcia ochrona środowiska. W art. 3 pkt. 19 ustawy Prawo ochrony środowiska prawodawca zdefiniował wspomniany termin. Przez ochronę środowiska należy rozumieć podjęcie lub zaniechanie działań, umożliwiające zachowanie lub przywracanie równowagi przyrodniczej. Ogólnie zakreślono ramy zachowania się człowieka w postaci działania albo zaniechania, które mają służyć ochronie środowiska. Omawiana aktywność człowieka ma na celu umożliwić zachowanie lub przywrócenie równowagi przyrodniczej, czyli takiego stanu, w którym na określonym obszarze istnieje równowaga we wzajemnym oddziaływaniu: człowieka, składników przyrody żywej i układu warunków siedliskowych tworzonych przez składniki przyrody nieożywionej – art. 2 pkt 32 ustawy Prawo ochrony środowiska.

Prawodawca wymienił również przykładowe działania, które składają się na ochronę środowiska:

- a) racjonalne kształtowanie środowiska i gospodarowanie zasobami środowiska zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju,
- b) przeciwdziałanie zanieczyszczeniom,
- c) przywracanie elementów przyrodniczych do stanu właściwego.

Zatem ochrona środowiska oznacza zbiór zachowań zmierzających do zapewnienia obecnym i przyszłym pokoleniom środowiska o odpowiedniej jakości. Rozważaną aktywnością powinny być objęte wszystkie elementy środowiska. Adresatami normy nakazującej ochronę środowiska są wszyscy ludzie, bez względu na to czy występują on w swoim imieniu i działają jako osoby fizyczne, czy reprezentują osoby prawne, typu spółka akcyjna, czy działają jako organy państwa.

Znaczenie prawa ochrony środowiska i jego usytuowanie

Zdefiniowanie prawa ochrony środowiska oraz zakresienie jego granic nie jest zadaniem łatwym. Powodem tego stanu rzeczy jest przede wszystkim „świeżość” oraz ciągle zmiany i rozbudowywanie się regulacji środowiskowych. Prawo ochrony środowiska jest stosunkowo młodym obszarem prawa. Jego rozwój przypada na ostatnie czterdzieści lat. Jednak należy pamiętać, iż już przed czterema tysiącami lat powstawały akty prawne dotyczące ochrony przyrody (Przyborowska-Klimczak 1999: 87).

Inne obszary prawa, mające ugruntowaną pozycję jako gałęzie prawa, rozwijały się znacznie dłużej i znacznie wolniej, co sprzyjało ich lepszej systematyzacji. Zakres problematyki prawa ochrony środowiska jest tak obszerny, iż trudno jest opisać jego dokładną strukturę i jego komponenty. Zwłaszcza jeżeli bierze się pod uwagę różne kryteria podziału prawa ochrony środowiska. Z pewnością mamy do czynienia ze zbiorem norm podlegającym stałym zmianom. Dodatkową komplikację wprowadza krzyżowanie się regulacji międzynarodowych, unijnych i krajowych. Zagrożenia dla środowiska mają wymiar globalny – a to oznacza, iż coraz częściej myśli się o tworzeniu globalnego prawa ochrony środowiska, które zawiera globalne.

Na potrzeby niniejszej pracy skupmy się na prawie krajowym. Nie dysponujemy legalną definicją krajowego prawa ochrony środowiska.

Najprościej rzecz ujmując, prawo ochrony środowiska należy rozumieć jako zbiór norm dotyczących ochrony środowiska, bez względu na to w jakim akcie prawa znajdują się przepisy będące podstawą norm. Usytuowanie norm środowiskowych w systemie prawa polskiego wiąże się ze sporem co do samodzielności prawa ochrony środowiska (Górski 2011: 19-20; Ciechanowicz-McLean i inni 2009: 278-282).

Pierwsza koncepcja zakłada, iż mamy do czynienia z działu prawa administracyjnego (Wierzbowski, Rakoczy 2010: 23). Drugie stanowisko wskazuje na traktowanie omawianego zbioru norm jako przekroju między gałęziami prawa (Jendrośka, Bar 2005: 21). Trzecie podejście, które pojawiło się już w latach osiemdziesiątych ubiegłego wieku, uznało przedmiot naszych rozważań za osobną gałąź prawa (Jastrzębski 1983; Smoktunowicz 1987). Za tym ostatnim podejściem przemawiają zarówno przedmiot regulacji – czyli ochrona otoczenia przyrodniczego człowieka, swoiste zasady, czyli przykładowo zasada zanieczyszczający płaci oraz swoiste instytucje prawne, jak przykładowo pozwolenie zintegrowane, czy udział społeczeństwa. Również właściwość stosunków uregulowanych na tle prawa ochrony środowiska przemawia za uznaniem prawa ochrony środowiska jako odrębnej gałęzi. Natomiast swoistą metodę regulacji trudno jest uznać za argument świadczący na korzyść przyjętej koncepcji.

Z pewnością należy nadać prawu ochrony środowiska rangę gałęzi co najmniej w znaczeniu dydaktycznym bądź poznawczym (Lipiński 2007: 23). Zwłaszcza, iż w innych Państwach Członkowskich Unii Europejskiej prawo ochrony środowiska traktuje się jako odrębny przedmiot zainteresowania i nawet pojawiają się koncepcje fragmentaryzacji omawianego zbioru norm na prawo odpadowe, klimatyczne, czy prawo bioróżnorodności. W związku z powyższym należy prawu ochrony środowiska nadać odpowiednią rangę w systemie prawa krajowego. Jest to zarówno sprawiedliwe, celowe, jak i zgodne z ładem prawnym. Przyjęte podziały prawne nie mogą być niezmiennie i statyczne (Górski 2009: 42). Prawo jako zjawisko społeczne podlega zmianom, tak jak zmianom podlega społeczeństwo. Zatem również jego klasyfikacja podlega modyfikacji.

Warto pamiętać, iż dysponujemy legalną definicją unijnego prawa ochrony środowiska. Zgodnie z art. 2 ust. 1 lit f rozporządzenia (WE) nr 1367/2006 z dnia 6 września 2006 r. w sprawie zastosowania postanowień Konwencji z Aarhus o dostępie do informacji, udziale społeczeństwa w podejmowaniu decyzji oraz dostępie do sprawiedliwości w sprawach dotyczących środowiska do instytucji i organów Wspólnoty – prawo ochrony środowiska oznacza normy Wspólnoty, które bez względu na podstawę prawną przyczyniają się do realizacji celów polityki Wspólnoty w dziedzinie środowiska naturalnego, określonych w Traktacie: zachowania, ochrony i poprawy jakości środowiska naturalnego, ochrony zdrowia ludzkiego, rozsądnego i racjonalnego wykorzystywania zasobów naturalnych oraz promowania na płaszczyźnie międzynarodowej środków zmierzających do rozwiązywania regionalnych lub światowych problemów środowiska naturalnego. Pojmowanie dosłowne wspomnianej definicji nie jest wskazane, ponieważ terminy prawne nie zawsze korespondują ze swoimi odpowiednikami języka potocznego.

Konkludując, krajowe prawo ochrony środowiska należy uznać za najmłodszą gałąź prawa krajowego, którego przedmiotem jest ochrona środowiska. Obszar reżimu prawnego ochrony środowiska jest niezwykle rozległy. Charakteryzuje się dużą dynamiką rozwojową (Paczuski 2005: 747-748) oraz dużym wpływem prawa międzynarodowego i prawa unijnego na normy prawa krajowego.

Prawo ochrony środowiska może być klasyfikowane pod kątem różnych kryteriów. Przykładowo może być dzielone ze względu na zasób ochrony albo źródło emisji. Zaproponowany poniżej podział bierze pod uwagę wspomniane kryteria oraz opiera się na strukturze prawa przewidzianej przez polskiego prawodawcę.

Można zatem uznać, iż krajowe prawo ochrony środowiska składa się z następujących działań:

- Zagadnienia ogólne,
- Prawa środowiskowe,
- Zintegrowane zapobieganie i kontrola,
- Środki finansowo-prawne oraz instrumenty rynkowe,
- Gospodarowanie zasobami,

Odpowiedzialność.

Ramową, krajową ustawą prawa ochrony środowiska jest ustawa z 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska.

Zakończenie

Niniejszy artykuł ukazuje podstawy niezbędne dla zrozumienia przyczyn studiowania i rozwijania prawa ochrony środowiska. Analiza części składowych w postaci terminu prawo oraz pojęcia ochrona środowiska jest niezbędnym fundamentem dalszych bardziej szczegółowych analiz odnoszących się do zasady i konkretnych instytucji prawa ochrony środowiska. Niezwykle ważne również jest „wychwylenie” charakteru prawa ochrony środowiska jako osobnej gałęzi prawa ochrony środowiska, być może w znaczeniu nowoczesnym.

Bibliografia

- Boć J., Samborska-Boć E., 2002, *Podstawowe pojęcia*, w: Boć J., Samborska-Boć E., Nowacki K. (red.), „Ochrona Środowiska”, Kolonia Limited, Wrocław.
- Boć J., Samborska-Boć E., 2008, *Podstawowe pojęcia*, w: Boć J., Samborska-Boć E., Nowacki K., „Ochrona Środowiska”, Kolonia Limited, Wrocław.
- Ciechanowicz-McLean J. i inni, 2009, hasło *Prawo ochrony środowiska*, w: Ciechanowicz-McLean J. (red.), „Leksykon ochrony środowiska”, C.H. Beck, Warszawa.
- Finnis J., 2001, *Prawo naturalne i uprawnienia naturalne*, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa.
- Fuller L. L., 1964, *The morality of law*, Yale University Press, New Haven and London.
- Górski M., 2001, *Środowisko*, w: J. Jendrośka (red.), „Ustawa – Prawo Ochrony Środowiska. Komentarz”, Centrum Prawa Ekologicznego, Wrocław.
- Górski M., 2009, *Zagadnienia wprowadzające*, w: M. Górski (red.), „Prawo ochrony środowiska”, Wolters Kluwer Business, Warszawa.
- Górski M., 2011, *Wprowadzenie. Ogólna charakterystyka ustawy – Prawo ochrony środowiska i jej miejsca w systemie przepisów o ochronie środowiska*, w: M. Górski i inni (red.), „Prawo ochrony środowiska. Komentarz”, C.H Beck, Warszawa.
- Hart H., 2001, *Eseje z filozofii prawa*, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa.
- Jastrzębski L., 1983, *Ochrona środowiska w PRL, Zagadnienia administracyjne*, Warszawa.
- Jendrośka J., Bar M., 2005, *Prawo ochrony środowiska. Podręcznik*, Centrum Prawa Ekologicznego, Wrocław.
- Karski L., 2004, *Prawo człowieka do czystego środowiska*, Ochrona Środowiska-Przegląd, nr 4.

- Lipiński A., 2007, *Prawne podstawy ochrony środowiska*, Zakamycze, Kraków.
- Paczuski R., 2005, hasło *Prawo ochrony środowiska*, Hołyst B., Smoktunowicz E., (red.), „Wielka Encyklopedia Prawa”, Wyd. II, Prawo i Praktyka Gospodarcza, Warszawa.
- Przyborowska-Klimczak A., 1999, *Ochrona przyrody w prawie międzynarodowym*, w: Przyborowska-Klimczak A. (red.), *Ekologia i prawo*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin.
- Radbruch G., 2009, *Filozofia prawa*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Smoktunowicz E., 1987, *Encyklopedia obywatel PRL*, Warszawa.
- Wierzbowski B., Rakoczy B., 2004, *Podstawy prawa ochrony środowiska*, Lexis Nexis, Warszawa.
- Wierzbowski B., Rakoczy B., 2010, *Prawo ochrony środowiska. Zagadnienia podstawowe*, Wyd. IV, Lexis Nexis, Warszawa.

SUMMARY

This article addresses the concept of environmental law. The paper begins with a general background on justification for the study environmental law. The second section focuses on the nature of law. In the next section the author analyses legal definitions of environmental protection and environment. As the analysis shows that environmental legislation plays a crucial role, the final section discusses its location in Polish legal system. This study highlights that environmental law should be treated as a branch of law.

Настоящая статья касается правовой концепции охраны окружающей человека среды. Начинается с представления общих причин изучения естественного права. Вторая часть концентрируется на сути права. В следующей части автор поддает анализу легальные дефиниции охраны окружающей среды. Анализ показывает, что регулирование этой области играет ключевую роль. В последней части автор рассматривает расположение естественного права в системе польского закона. Настоящие исследования подтверждают обоснованность отношения к праву охраны окружающей среды как отрасли права.